

УДК 061.22(477)"18/19": 94(477)

UDC

DOI: 10.17223/18572685/47/14

СУПЕРНИЦТВО ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» ТА ІМЕНІ МИХАЙЛА КАЧКОВСЬКОГО ЗА ВПЛИВ НА УКРАЇНЦІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

В.В. Трофимович¹, Л.В. Трофимович²

¹Національний університет «Острозька академія»
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2
E-mail: v.trofymovych@rambler.ru

²Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного
Україна, 79012, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
E-mail: l.trofymovych@hotmail.com

Авторське резюме

Основою, на якій формувалися в Галичині русофільський та народовський напрямки, було старорусинство. Зародження народовської течії українського національного руху у 60-х рр. ХІХ ст. потягнуло за собою висунення вимог до австрійської влади та польської адміністрації забезпечити рівні права галицьким українцям. У 1868 р. її представники утворили товариство «Просвіта» – у подальшому наймасовішу організацію українців краю. Створення у 1874 р. Общества ім. Михайла Качковського – першої паралельної структури в українському русі – зв'язало його ідеологів із селянством та руською інтелігенцією і водночас поклато початок складному переплетенню взаємин двох товариств, суперництво яких за вплив на українців сприяло піднесенню культурно-просвітнього, економічного та суспільного життя Галичини.

Ключові слова: старорусини, новорусини, русофіли, українофіли, народовці, москвофіли, Іван Наумович, «Просвіта», Общество имени Михайла Качковського.

СОПЕРНИЧЕСТВО ОБЩЕСТВ «ПРОСВИТА» И ИМЕНИ МИХАИЛА КАЧКОВСКОГО ЗА ВЛИЯНИЕ НА УКРАИНЦЕВ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX в.)

В.В. Трофимович¹, Л.В. Трофимович²

¹Национальный университет «Острожская академия»
Украина, 35800, Ровненская обл., г. Острог, ул. Семинарская, 2
E-mail: v.trofymovych@rambler.ru

²Национальная академия сухопутных войск
им. гетмана Петра Сагайдачного
Украина, 79012, г. Львов, ул. Героев Майдана, 32
E-mail: l.trofymovych@hotmail.com

Авторское резюме

Базой для формирования в Галиции русофильского и народовского направлений послужило старорусинство. Зарождение народовского течения украинского национального движения в 60-х гг. XIX в. повлекло за собой выдвижение требования к австрийской власти и польской администрации обеспечить равные права галицийским украинцам. В 1868 г. представители движения создали общество «Просвита» – в дальнейшем самую массовую организацию украинцев края. Образование в 1874 г. Общества имени Михаила Качковского – первой параллельной структуры в украинском национальном движении – связало его идеологов с крестьянством и русской интеллигенцией и одновременно положило начало сложным взаимоотношениям двух обществ, соперничество которых за влияние на украинцев способствовало подъему культурно-просветительской, экономической и общественной жизни Галиции.

Ключевые слова: старорусины, новорусины, русофилы, украинофилы, народовцы, москвофилы, Иван Наумович, «Просвита», Общество имени Михаила Качковского.

THE RIVALRY OF “PROSVITA” AND KACHKOVSKI SOCIETIES FOR THE INFLUENCE ON THE UKRAINIANS (THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)

V.V. Trofymovych¹, L.V. Trofymovych²

¹The National University of Ostroh Academy
2 Seminarskaya Street, Ostroh, Rivne region, 35800, Ukraine
E-mail: v.trofymovych@rambler.ru

²Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
32 Heroiv Maidanu Street, Lviv, 79012, Ukraine
E-mail: l.trofymovych@hotmail.com

Abstract

The Russophilian and Ukrainophilian movements in Galicia were based on the Old Rusinian ideas. The rise of the Ukrainophilian national movement in the 1860s entailed the demands for the Austrian authorities and Polish administration to ensure equal rights for the Galician Ukrainians. In 1868, the representatives of the movement created the society “Prosvita”, which later became the most mass organization of Ukrainians in the region. The Society named after Mikhail Kachkovsky, which was formed in 1874, became the first parallel structure in the Ukrainian national movement and connected its ideologists with the peasantry and Russian intelligentsia and, at the same time, initiated a complex relationship between the two societies whose rivalry for the influence on Ukrainians contributed to the rise of the cultural, educational, economic, and social life of Galicia.

Keywords: Old Rusyns, New Rusyns, Russophilia, Ukrainophilia, Moscophilia, Ivan Naumovich, “Prosvita”, the Kachkovski Society.

Запропонована тема належить до недостатньо вивчених і дискусійних у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Автори здійснили спробу охарактеризувати передумови створення та взаємини обидвох товариств у руслі їх впливу на українців, а також переосмислити деякі оцінки та стереотипні твердження.

Революційні події 1848–1849 рр. на західноукраїнських землях привели до національного відродження українського населення Галичини. На противагу радикально настроєним полякам воно користувалося певний час підтримкою цісарського двору. Не висуваючи

політичних вимог, українці активно зайнялися культурно-просвітницькою роботою, вбачаючи у ній один з важливіших способів консолідації понад 3 млн русинів.

Однак це були тимчасові успіхи, бо поляки на чолі з новим намісником Галичини графом А.М. Голуховським, розглядаючи цей край через спектр виключно своїх інтересів, розпочали масовий наступ на досягнення українців. Це привело до того, що зусилля останніх зосереджувалися лише на літературному полі діяльності та й то в обмежених рамках. Підтвердженням затухання тут української активності можуть служити висновки галицького історика, архівіста, етнографа Д.І. Зубрицького, який з великим розчаруванням і тривогою писав своєму російському колезі, історичному письменнику, публіцисту М.П. Погодіну у 1856 р.: «Шехович – благонамірена молода людина – видає журнальчик (Сімейну бібліотеку), бажаючи прививати галицьким хохлам чисту руську мову. Даремно! Хохлаки ні по-руськи, ні по-хохлацьки не читають. Бідолашний редактор заслуговує співчуття та підтримки; він змушений шукати передплатників за кордоном» (Цит. за: Свистун 1896: 31–32).

Представники українського національного руху опинились у важкому становищі. З одного боку, стало відчутним охолодження австрійського уряду до «вірних» у 1848–1849 рр. галичан. З другого, А. Голуховський і його оточення організували «хрестовий похід», спираючись на підтримку правлячих кіл. «Притиснення слов'ян до стіни» та «пожертвування русинів полякам», як висловився австрійський міністр закордонних справ Фрідріх фон Бейст, відкрили шлях для масового наступу поляків на завоювання українців у попередні роки (Драгоманов 1904: 13). Останній заявив з трибуни австрійського парламенту: «Рішення питання, чи і в якій мірі мають існувати русини в Галичині, полишається за галицьким сеймом» (цит. за: Миколаєвич 1936: 45).

Наведена вище позиція австрійських чиновників і місцевих польських шовіністів породила в Галичині врешті-решт ситуацію, про ймовірність якої вони самі віщували протягом тривалого часу. Багато керівників старорусинського руху почали переорієнтовуватись у своїх поглядах на північного сусіда, тим більше, що панславістська карта розігрувалася російським урядом ще задовго до розглядуваних подій. Отже, не можна заперечувати того факту, що саме внутрішня політика штовхнула деяких галицьких діячів, особливо старшого покоління, в обійми Москви (Детальніше про це: Трофимович, Тітко 1994: 93–95). Наприклад, редактор громадсько-політичної газети «Слово», що виходила у Львові 1867–1887 рр., Б.А. Дідицький досить гостро відзивався про події, що розгортались у Галичині. На його думку,

всі невдачі тутешніх українців, починаючи з 1848 р., йшли від того, що «вони вчасно не визнали себе частиною великого народу, який проживає від Карпат аж по Амур» (Цит. за: Драгоманов 1904: 13).

Зазначені події не минули й одного з видатних діячів старорусинства Івана Наумовича. Не бачачи альтернативи становищу, що склалося, він у статті «Поглядь въ будущность» заявив: «...Ми більше не русини 1848 р., ми – справжні росіяни» (Наумович 1866). Крім того, 27 грудня 1866 р. з трибуни галицького сейму прозвучали такі його слова: «Що наша мова є подібною до мови, яка вживається сьогодні у Москві, у тому ми не винні. Подібність нашої мови з російською є очевидною, бо обидві вони ґрунтуються на спільній основі і на тих же правилах...» (Цит. за: Свистун 1896: 196; Мончаловській 1899а: 54).

Разом з тим, як зауважили львівські історики О.Г. Аркуша та М.М. Мудрий, галицьке русофільство явище і багатогранне, і закономірне. Під цим кутом зору подані дослідниками події як причини «москвофільства» (демонстрація Росією сили під час революції в Угорщині 1849 р. та польського повстання 1863 р., створення в Галичині у 1850 р. «погодінської колонії», загострення українсько-польських стосунків у краї, польсько-австрійське порозуміння 1867 р. тощо) віддзеркалюють лише зовнішній бік проблеми. Вони не дають відповіді на ключове питання: чому впродовж такого тривалого періоду (аж до 80-х рр. ХІХ ст.) ці самі «москвофіли» зосереджували в своїх руках керівництво українським національним рухом у Галичині та користувалися серед населення широкою підтримкою. «Галицьке русофільство, – стверджують ці автори, – було результатом швидше внутрішніх особливостей розвитку українського суспільства. Його аж ніяк не можна пояснювати тільки зовнішніми причинами – “російськими грошима”, що надходили на підтримку течії, чи москвофільською пропагандою російського уряду і його представників. Ці чинники відігравали мінімальну роль і мусять бути віднесені до ряду причин другорядних» (Аркуша, Мудрий 1999: 232).

Ситуація, що склалася, вимагала пошуку нових шляхів для боротьби. Насамперед, потрібно було визначитися з двох основних напрямків: літературно-мовного і національної приналежності галичан. Із цих питань відразу ж виникли розбіжності та поділ на старорусинів і молодорусинів.

До перших належали переважно діячі покоління 1848–1849 рр. Серед них вище греко-католицьке духовенство, сільські священики, українські чиновники, вчителі гімназій, літератори Я.Ф. Головацький, Б.А. Дідицький, М.І. Малиновський, І.Г. Наумович, А.С. Петрушевич, М.Л. Устиянович, І.І. Шараневич та інші. Їхня позиція була такою: при утворенні «австро-руської» мови потрібно виходити з простонарод-

них південноруських (українських) говорів і брати їх за основу але й не упускати з використання старослов'янської та сучасної їм на той час російської мови (Трофимович, Тітко 1993: 2).

Стосовно питання національної приналежності галичан у кінці 50 – початку 60-х рр., то серед представників старорусинства існувало декілька поглядів. І. Наумович, наприклад, дотримувався думки, що в Галичині проживає окрема галицько-руська або червоноруська народність, яка, проте, своїм історичним корінням була близькою до росіян (Наумович 1890: 3–5). Інше трактування висунув Б. Дідицький, який відкидав ідею національної спорідненості з Росією. Він зазначав: «Під поняттям “Русь” я уявляв собі в тих часах, як це уявляла собі найбільша частина наших тогочасних русинів, тільки Південну або Малу Русь з її історичними старовинними столичними містами Києвом і Галичем, Північну – Велику Русь – ми вважали, правда, за споріднену нам услов'янським походженням, але ж мало, що так само не за свою, не своєю була для нас і ближча до нас, сусідська, теж слов'янська Польща. І ще до того цю Північну Русь здавна називали у нас Москвою» (цит. за: Андрусак 1935: 8–9).

Молодорусини, або як їх почали ще називати народовці, розглядали питання літературної мови по-іншому. На їх думку, у літературі слід вживати «живу» мову, звертаючи основну увагу на народну «південноруську» і відкидаючи старослов'янську та староруську мови як «мертві». Їх міркування зводилися до того, що внаслідок, особливостей мови «південноруський» народ, у тому числі і галичани, становлять окрему націю.

За свідченням львівського науковця О.М. Сухого, для народовської течії від початку визначальним було визнання національної окремішності розділеного між Росією й Австрією українського народу. Її представники пропагували твори наддніпрянських письменників, у літературі обстоювали народну мову та фонетичний правопис (кулішівку). «Антиросійське спрямування народовського руху, – зазначив він, – сприймалося старорусинами-русофілами як невинуватена зрада щодо інтересів всеруського простору, який в їхній уяві єдиний був здатний протистояти полякам. Старорусини звинувачували народовців у крайньому радикалізмі та пропольських симпатіях, заперечували їх право представляти інтереси “русского народу” Галичини» (Сухий 2003: 167–168).

Передові представники молодого покоління почали переконуватися, що в подальшій роботі потрібно відходити від внутрішніх суперечок на літературно-мовному напрямку й орієнтуватися на «пізнання і просвіту нашого народу» (Товариство «Просвіта» 1999: 22). Для цього вони зробили спробу співробітництва з старорусинами

та виявили бажання вступити в «Галицько-руську матицю». Діставши відмову, народовці утворили 8 грудня 1868 р. у Львові окреме культурно-просвітницьке товариство і назвали його «Просвітою». Воно представляло народовську течію у Галичині, що з'явилась у 60-х рр. XIX ст. як альтернатива вже достатньо впливовій серед руської інтелігенції проросійській течії русофілів. Взаємини з «Просвітою» віддзеркалювали взаємини з усім народовським табором, провідники якого визначали ідейне спрямування товариства (Детальніше про це: Середяк 2010: 394). «Заснування товариства “Просвіти” становило дуже важний і рішучий крок у духовному розвою нашої суспільності, звернувши перший раз увагу інтелігенції на конечну потребу народної просвіти, – писав провідний діяч радикальної течії у краї, письменник, філософ І.Я. Франко. – Тільки заснування і розвиток такого товариства могло оживити і утвердити народолюбний рух серед галицько-руської інтелігенції, надаючи йому широку реальну підставу» (Франко 1883: 1–2).

Перед «Просвітою» було поставлене завдання регулярно видавати для простого народу популярні книги, на сторінках яких містилася би різноманітна інформація з господарсько-економічних, історичних, літературних і суспільних питань. Тут молоде покоління перехопило ініціативу з рук старорусинів та їх організацій, в яких і далі продовжувалися дискусії з проблем мови, видань і національної приналежності. Таким чином, починаючи з кінця 60-х рр., йшла безперервна боротьба між народовцями та старорусинами.

У 1869 р. молоді народовці видали книжечку «Зоря», що за кілька тижнів розійшлася тиражем понад 2 тис. примірників. Її купували не лише селяни, для яких вона в основному призначалась, але й інтелігенція. Цей успіх новоствореного товариства підмітив о. І.Г. Наумович. У своєму листі до редакції «Зорі» та керівництва «Просвіти» він писав: «З сердечною радістю повітав я перший плід Вашого товариства “Просвіта”. Ще в 1850 р., будши на Сіменщині, я пересвідчився, що ми, хто утворює вищі верстви нашого народу, але не даючи ніякого корму духовного сільському населенню, будемо завжди безсильними і наші вороги нас задавлять, як-то істинно ми бачимо на ділі. Наш нарід такий темний, що своїх найбільших друзів і пророків ще не вмє впізнавати та слухає більше ворогів, як-то ми бачили на виборах. Якщо би ми через тих 20 літ свободи були употребили всі наші сили на такі популярні видання, ми стояли б нині далеко вище і чувство народности перейшло би вже весь наш нарід. Для того не можу відказати Вам свого соучастия в таким великім і благороднім ділі і буду присилати статті і розличного рода матеріали. Уже нині в цілім селі (на той час І. Наумович був парохом

в с. Стрільча Городенківського повіту) знають її ціле содержание» (Цит. за: Павлик 1985: 225–226).

Вихід у світ «Зорі» приніс і нові проблеми для «Просвіти». По-перше, її несподіваний успіх викликав занепокоєння серед старорусинів. По-друге, стало зрозуміло, що 2–3 книжечок, виданих для краю, було занадто мало, а матеріальними засобами для їх збільшення остання не володіла. По-третє, І. Наумович, уважно вивчивши початковий етап функціонування товариства, дійшов висновку, що русофілам також потрібно переносити свою діяльність у народ.

З цією метою він заснував у 1871 р. газету «Русская Рада», що висвітлювала в основному суспільно-політичні питання, а через деякий час – місячник «Наука». Виходили вони в Коломиї – традиційному центрі галицького москвофільства – і практично були першими виданнями, що широко розповсюджувалися серед народу, привчаючи письменних українських селян і міщан до періодичного користування ними. «Знаючи гарно мову й жите нашого народу в Галичині і зачіпаючи в своїх дуже популярних живих і таланливих простомовних писаннях майже всі справи, що тоді інтересували народ, – зазначав український громадсько-політичний діяч, публіцист і письменник М.І. Павлик, – Наумович скоро успів притягнути до письменства широкі круги нашого народу в Галичині, особливо єго письменну частину, котра від того часу вже не переставала читати й займатися публичними справами» (Павлик 1985: 240).

У той час, коли русофіли на чолі з І. Наумовичем докладали значні зусилля, аби зосередити свою роботу серед населення при посередництві читалень, «Просвіта» продовжувала діяти старими методами за допомогою випуску дешевих популярних видань під заголовком «Зоря». Тут працювали молоді талановиті народовці О.Й. Партицький, В.М. Шашкевич, О.А. Федькович (Павлик 1985: 231). Проте після 1870 р. кількість цих видань істотно скоротилася. Це пояснювалося зростаючою активністю І. Наумовича та його видань «Русская Рада» і «Наука», що все більше привертало увагу галичан.

Одночасно серед читачів останніх щораз частіше звучали пропозиції, що для народу, крім преси, слід, за прикладом «Просвіти», видавати книжечки, які б поповнювали створювані бібліотеки читалень. Але для реалізації цих побажань потрібні були кошти, яких І. Наумович не мав. Тому він висунув ідею об'єднати видавництва «Галицько-руської матиці» і народовської «Просвіти» під спільною назвою «Матиця люду» (Із Скалата 1873). На думку В.С. Пашука, тут переслідувалась подвійна мета: зміцнити русофільські видання, а також взяти під контроль народовців і «Просвіту». Проте цей план потерпів невдачу через неможливість досягти угоди між двома видавництвами (Пашук 1999:

25). Тоді І. Наумович запропонував створити окреме русофільське культурно-просвітницьке товариство, що планувалося його організаторами, за словами В.Я. Лукашів, як «спроба об'єднання у єдине ціле української течії національного руху Східної Галичини» (Лукашів 2013: 56). Вирішенню даного питання сприяло і те, що в 1873 р. помер видатний громадсько-політичний діяч Галичини Михайло Олексійович Качковський, який усі свої заощадження заповідав на цілі національного відродження в краї. Цим вирішив скористатися І. Наумович, унаслідок чого 8 (20) серпня 1874 р. (у день смерті М. Качковського) у святковій атмосфері в Галичі, на Замковій горі, при багатотисячному натовпі було урочисто проголошено утворення Общества имени Михайла Качковского – культурно-просвітницької інституції, що стала важливим етапом в організаційному розвитку галицького русофільства, забезпечила останньому тривкий зв'язок із широким загальним місцевим селянством та руською інтелігенцією, становила першу паралельну структуру в українському русі. Слід зазначити, що І. Наумович у першій книзі з розпочатої товариством серії видань під заголовком «Съ Богомъ», описуючи становище галицьких русинів, звернув увагу на панування повсюди темноти, пияцтва, розпусти, убогості тощо (Объяснение первыхъ Б. г. и.: 21). Метою новоствореного товариства було поширення освіти та знань серед галицьких селян, а визначальним девізом – крилаті слова його першого голови та розробника ідейних засад і стратегічних цілей І. Наумовича: молися, трудися, трезвися, вчися (Детальніше про це: Магочій 1994: 185–227). На думку О. Сухого, появу товариства «можна розглядати як свідчення про наміри галицьких русофілів модернізувати свій рух, надати йому чітких організаційних форм, розпочати боротьбу за селянські маси, врешті створити певну протипагу народовській “Просвіті”» (Сухий 2003: 312).

Відомо, що у перші роки діяльності общества з ним підтримували контакти знані українські діячі М.П. Драгоманов, М.І. Павлик. Останній, наприклад, був присутній на перших зборах товариства у Коломиї, де його «втішив трохи Наумович, що по-людськи заговорив до хлопів і про хлопів» (Москвофільство 2001: 39).

Перші два роки центральний відділ товариства знаходився в Коломиї, а в 1876 р. був перенесений до Львова. Володіючи матеріальними коштами та маючи підтримку на місцях, видання останнього розходилися великими тиражами, які щорічно зростали. У 1875 р. його чисельність становила 1645 осіб, 1878 р. – 6 000, проте надалі стрімке зростання загальмувалося з огляду на політичну кризу русофільської течії початку 80-х рр. (Сухий 2003: 324).

Відаючи належне діяльності общества, видатний український історик Михайло Сергійович Грушевський писав: «Так звані “провін-

ційні москвофіли"... не є москалями чи росіянами, незважаючи, що так можуть говорити їхні львівські критики; насправді старорусини – це також українці, однаково чи вони мають стару моду і інший погляд... Вони дуже, однак, були корисною силою в економічній і політичній діяльності і без них неможливо було продовжувати жодної роботи в сільській місцевості, оскільки вони були реальною силою місцевої інтелігенції» (Грушевський 1907: 139).

Від початку існування дві культурно-просвітницькі установи займали неоднакове становище. Зусилля І. Наумовича та його товариства активно підтримувала більшість галицької інтелігенції. Водночас до «Просвіти» остання ставилась з підозрінням, вбачаючи у ній провокаційну діяльність поляків і так званого українського сепаратизму, що в основному не сприймався переважною масою західноукраїнської інтелектуальної еліти, вихованої на традиціях консерватизму та лояльності до австрійського престолу. Так, наприклад, голова «Народного дому» крилошанин Йосиф Кульчицький вияснив у представника «Просвіти» Корнила Сушкевича: «Що се є "Просвіта?" Чи се товариство польське, німецьке, чи якої-небудь іншої народности?» (Справоздання 1870).

Варто зазначити, що у досліджуваний період відносини товариства «Просвіти» та Общества имени М. Качковського пройшли складну еволюцію (Мончаловський 1899b: 13–14; Пашаева 2001: 117–132; Детальніше про це: Лукашів 2013: 55–60;). Деякі автори вважають, що протягом тривалого часу ці організації не були суперниками, а скоріше партнерами у змаганні освідомити галицьких русинів (Магочій 1994: 208). Так, повідомивши про появу общества, народописький журнал «Правда» зауважив: «Новостворене товариство Качковського повинно знайти підтримку кожного патріотичного русина» (Новинки 1874: 568). Своєю чергою, й останнє позитивно відгукувалося про заснування філій «Просвіти», сподіваючись, що їх заповнять «нові члени з-поміж селян, учителів і урядовців, котрі, Бозна чому, можуть побоюватись вступати в члени Общества Качковського» (Русское слово 1892: 3; Магочій 1994: 208).

В одній з публікацій «Слова» її автор закликав подолати перешкоди у взаємних стосунках, досягти консолідації сил перед зовнішньою небезпекою, зазначивши при цьому, що «три літературні товариства» («Галицько-руська матиця», «Просвіта», Общество им. М. Качковського) є «галузьями одного прагнення» (Галицько-руские 1883). Газета неодноразово повідомляла про заснування читалень, які одночасно вступали у два останні товариства, або ж про отримання від них у дарунок літератури. Наприклад, на її сторінках зустрічаємо наступну інформацію: «У ході відкриття читальні в Куликові "многая літа" зву-

чало на честь "Просвіти" й Общества ім. М. Качковського; громадські читальні в селах Мізунь і Боратин стали одночасно членами обох цих інституцій, які, мовляв, є виразниками національних інтересів галичан» (Новинки 1883; Из Куликова 1884; От Долинського 1884; Благодарение 1886; Пашук 1999: 28–31).

Разом з тим, ця громадсько-політична газета друкувала і матеріали звинувачувального характеру на кшталт прагнень українофілів знищити Общество ім. М. Качковського, замінити назву «Русь» на «Україна», висловлювань очільника «Просвіти» О.М. Огоновського, який, нібито, продемонстрував «беспремерную вражду к старорусской партии», назвавши її членів «катковщиками», «панславистами», «тяготеющими к соседу» тощо (Из Долинського Бескида 1877; Як смотрит простой народ 1885; Новинки 1886; Пашук 1999: 33).

Обидва галицькі культурно-просвітницькі товариства вступили у 80-ті рр., маючи певну рівновагу сил. Товариство ім. М. Качковського було ослаблене попередніми втратами. «Просвіта» ж повільно, але безупинно нарощувала свої зусилля. «У Галичині бачили вихід із становища в об'єднанні партій і в концентрації усієї національно-політичної роботи руського населення Австро-Угорщини в Галичині, – писав А.І. Добрянський в листі до О.А. Маркова. – Ця програма диктувалася нестерпними умовами тогочасного політичного життя і висіла... в повітрі. Якраз у 1880 р. відбулись у Львові всенародні збори (віче), скликані за участі двох тодішніх галицько-руських партій, на яких з особливою силою було висловлене побажання максимально близького співробітництва й об'єднання діяльності обидвох партій... Розходження в національно-політичній ідеології... не були ще, порівняно, значними, так що об'єднання їх діяльності вважалося цілком реальною і досяжною» (Марков 1930: 4).

У цей час відбувалося певне співробітництво народовського та русофільського товариств на культурно-просвітницькому ґрунті. Так, 9 березня 1885 р. у Великій залі «Народного дому» товариства «Просвіта», ім. М. Качковського, «Русская беседа», «Академическое братство» провели спільний музично-декламаторський вечір, присвячений 24-й роковині смерті Кобзаря (ЦДІАЛ 1885: 15).

З прийняттям четвертого статуту «Просвіти» у 1891 р., у першому параграфі якого було записано, що «ціллю товариства є просвіта і піднесення добробуту народу» (Товариство «Просвіта» 1999: 47), вона почала перетворюватись у дійсно масову загальнонародну організацію.

Її характерною рисою діяльності у 90-х рр. стало масове заснування читалень. Щоденна газета «Галичанин» повідомляла, що на 1895 р. товариство володіло у краї 170 читальнями, які діяли у 42 повітах.

Найбільша їх кількість – 15 – знаходилась у Борщівському повіті, а загальне число його членів досягло 6 300 (Галичанин 1895).

Після утворення у 1900 р. Русько-народної партії посилилась ідейна боротьба між москвофілами та народовцями, а значить, і не залишалося шансів на можливість їх співробітництва. Позиції, які займали перші, спричинили подальше падіння їх авторитету та зменшення кількості членів товариства ім. М. Качковського. Так, у 1907 р. воно складало 9 512 осіб і надалі поступово зменшувалося. Під тиском «Просвіти» самоліквідувалася філія в Комарному, діяльність якого була перенесена в с. Грімне (ЦДІАЛ 1907: 26, 55). Відчутного удару по товариству завдали переходи його сільських читалень на статуту «Просвіти». Зокрема, члени читальні в Івачові Горішньому заявили центральному відділу товариства ім. М. Качковського: «Виділ читальні в Івачові Горішнім повідомляє про наступне рішення виділу на засіданні 1 лютого 1901 р. Позаяк наша читальня стоїть на ґрунті партії національно-демократичної, а партія москвофільська виступає проти сеї партії на кожному кроці і обкидує її болотом на кожному кроці, а проте порішено з партією москвофільською порвати всілякі зносини, а самим виписати читальню з членів товариства Качковського. Проте нашу читальню просимо не уважати за члени вашого “общества” і нам літератури не присилати» (ЦДІАЛ 1901: 33).

Подібна заява була зроблена у 1903 р. членами читальні в с. Бушковичах. У ній зазначалося: «Читальня в Бушковичах виступає з членів товариства ім. М. Качковського з слідуючих причин: 1) коли в повіті все поступає і на місці не стоїть, хлопам треба книжок і науки поступової, а не мертвеччини, яку ви показали в книжечці “Іван дурень” і “Різдва на ніч”, а також в книжечці “Україна без попа, хлопа і пана”, де ви в підлий спосіб збезчестили всякі поступові думки; 2) російський батюшка не може бути нашим опікуном, бо се пути всім повітам, а відаємо, що москаль б’є народ нагайками» (ЦДІАЛ 1903: 4).

Як свідчать архівні матеріали, тоді ж почав падати попит на видання Общества ім. Качковського. Це, насамперед, пояснювалося тим, що останні дуже часто, особливо після 1903 р., друкувалися російською літературною мовою, а не галицько-руським діалектом, який переважно вживали русофіли. Про це не раз заявляли активісти товариства на місцях, вказуючи, що їхня література «відвертає селян від товариства і посилює зацікавленість виданнями “Просвіти”, які були написані мовою, зрозумілою простим людям» (ЦДІАЛ 1907: 43).

Таким чином, 1891–1908 рр. – етап поступового занепаду товариства ім. М. Качковського, що був викликаний помилками, невмінням поєднати культурно-просвітницьку роботу з економічною діяльністю, а також яскраво вираженою проросійською орієнтацією.

Яскравим доказом зростання авторитету «Просвіти» серед українців Галичини стали ювілейні святкування роковин Т. Шевченка та її загальні збори у 1914 р. До цих подій вона підійшла з такими здобутками: 78 філій, 2 944 читальні, що об'єднували 197035 осіб, а кількість опублікованих нею видань сягнула цифри 553 (Історія Львова 2007: 379).

Просвітницькі кроки «Просвіти» і товариства ім. М. Качковського перервала Перша світова війна. З її початком австрійська влада офіційно заборонила всі москвофільські організації, у тому числі і товариство ім. М. Качковського, а після захоплення Галичини російською армією така ж доля спіткала українські товариства й організації, а серед них і «Просвіту».

Отже, створення «Просвіти» та Общества им. М. Качковского за свідчило істотну диференціацію між русофільським та українофільським напрямками. Паралельна культурно-просвітницька діяльність народовців і москвофілів була для галицьких українців корисною. Якби не заснування «Просвіти» у 1868 р., не з'явилися би русофільські видання і не утворилося би товариство ім. М. Качковського в 1874 р., а значить, не поширювалися читальні для галичан. Організаторська та пропагандистська робота І. Наумовича та його однодумців, із свого боку, підштовхнула народовців до активізації їх праці. Ці два руські культурно-просвітницькі товариства, змагаючись між собою, несли культуру й освіту в народ, завойовуючи його прихильність, служили протиположністю польському чиннику.

ЛИТЕРАТУРА

Андрусак 1935 - *Андрусак М.Г.* Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів). Львів: Просвіта, 1935. 79 с.

Аркуша, Мудрий 1999 - *Аркуша О.Г., Мудрий М.М.* Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX століття: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 34. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. С. 231–268.

Благодарение 1886 - *Благодарение* // Слово. 1886. Ч. 55.

Галицко-русские 1883 - *Галицко-русские литературные институции* // Слово. 1883. Ч. 109.

Галичанин 1895 - *Галичанин* 1895. Ч. 35.

Грушевський 1907 - *Грушевський М.С.* «Конец рутенства!» // Літературно-науковий вісник. Львів–Київ, з друкарні Наукового товариства імені Шевченка. 1907. Т. XL. С. 135–147.

Драгоманов 1904 - *Драгоманов М.П.* Літературно-суспільні партії в Галичині (до року 1880) / З рос. пер. М.П. Львів, 1904. 63 с.

Из Долинского Бескида 1877 - *Из Долинского Бескида* // Слово. 1877. Ч. 92.

- Из Куликова 1884 - Из Куликова // Слово. 1884. Ч. 42.
Из Скалата 1873 - Из Скалата // Слово. 1873. Ч. 87.
Історія Львова 2007 - Історія Львова: у 3 т. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 2. 559 с.
- Лукашів 2013 - *Лукашів В.Я.* Взаємини «Товариства ім. Качковського» з народовецькими та полонофільськими організаціями в Східній Галичині (1874–1914 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. XXXVII. С. 55–60.
- Магочій 1994 - *Магочій П.Р.* Галичина (історичні есе). Львів, 1994. 322 с.
- Марков 1930 - *Марков О.А.* Из переписки А.И. Добрянского (Письма к О.А. Маркову). Ужгород: Типография «Школьной помощи», 1930. 22 с.
- Миколаєвич 1936 - *Миколаєвич М.* Москвофільство, його батьки і діти. Історичний нарис. Львів, 1936. 68 с.
- Мончаловській 1899а - *Мончаловській О.А.* Житє и діяльність Івана Наумовича. Издание политического общества «Русская Рада» во Львовѣ, 1899. 112 с.
- Мончаловській 1899б - *Мончаловській О.А.* Памятная книжка въ 25- лѣтній ювілей Общества имени Михаила Качковскаго. 1874–1899. Львовъ: Издания Общества имени Мих. Качковскаго, 1899. 168 с.
- Москвофільство 2001 - Москвофільство: Документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів Сухого О. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 236 с.
- [Наумович] 1866 - [Наумович І.Г.] Поглядь в будущность // Слово. 1866. Ч. 59. Подпись: Одинь именемь многихъ.
- Наумович 1890 - *Наумович І.Г.* Червоная Русь – ее прошлое и настоящее. Чтение, произнесенное 17-го окт. 1890 г. в общем собрании Киевского благотворительного общества. СПб.: Изд. ис. «Церковные ведомости», 1890. № 50, 51. 16 с.
- Новинки 1883 - Новинки // Слово. 1883. Ч. 8.
- Новинки 1874 - Новинки // Правда. Письмо літературно-політичне. Рік VII. Ч. 13. Львів. 18 (30) серпня 1874. С. 567–568.
- Новинки 1886 - Новинки // Слово. 1886. Ч. 11–12.
- Объяснение первыхъ Б. г. и. - Объяснение первыхъ 10 § Статутовъ общества имени Михаила Качковскаго // Наумович І. Съ Богомъ. Львов, Б. г. и. С. 21–22.
- От Долинского 1884 - От Долинского // Слово. 1884. Ч. 90.
- Павлик 1985 - *Павлик М.І.* Про русько-українські народні читальні // Павлик М. Твори. К., 1985. С. 223–270.
- Пашаева 2001 - *Пашаева Н.М.* Очерки истории русского движения в Галичине в XIX–XX вв. М., 2001. 202 с.
- Пашук 1999 - *Пашук В.С.* Товариство «Просвіта» крізь призму «Слова». До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в друг. пол. XIX ст. Львів: ІУ НАНУ, 1999. 38 с.

Русское слово 1892 - Русское слово. 1892. III. 27. Львов, 1892. 25 с.

[Свистун] 1896 - [Свистун Ф.И.] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. Часть вторая (1850–1891). Написал Ф.И.С. (Издание О.А. Маркова). Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского института, 1896. 742 с.

Середяк 2010 - *Середяк А.В.* «Просвіта» і радикальне середовище Галичини (До історії взаємин Івана Франка з товариством) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2010. Вип. 19. С. 394–413.

Справоздання 1870 - Справоздання «Просвіти». 1870. 17 грудня.

Сухий 2003 - *Сухий О.М.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.). Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 495 с.

Товариство «Просвіта» 1999 - Товариство «Просвіта» у Львові. Статути. Львів: І.У. НАНУ, 1999. 271 с.

Трофимович, Тітко 1993 - *Трофимович В.В., Тітко Ю.Р.* Взаємини Товариств «Просвіта» і ім. Качковського (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.). Львів, 1993. 24 с.

Трофимович, Тітко 1994 - *Трофимович В.В., Тітко Ю.Р.* Іван Наумович // Республіканець. 1994. № 3–4. С. 89–95.

[Франко] 1883 - [Франко І.Я.] Володимир Барвінський // Діло. 1883. Ч. 9–10. 27 січня (8 лютого). С. 1–2.

ЦДІАЛ 1885 - Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 6. Звіти, донесення, протоколи, листування та інші матеріали про організаційну та пропагандистську діяльність товариства. 1885.

ЦДІАЛ 1907 - Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 42. Звіти, донесення, протоколи, листування та інші матеріали про організаційну та пропагандистську діяльність товариства. 1900–1910.

ЦДІАЛ 1901 - Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 62. Листування з членами товариства про відкриття нових читалень, надсилання книжок, перехід до товариства «Просвіти». 1901.

ЦДІАЛ 1903 - Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 86. Заява читальні в с. Бушковичах про вихід з товариства та анкетні дані читалень в місцевостях на літературу «В». 1903–1932.

ЦДІАЛ 1907 - Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 259. Звіти, протоколи, відомості та інші матеріали про організаційну, пропагандистську та фінансово-господарську діяльність центрального правління товариства та його зв'язки з москвофільськими організаціями в Західній Україні та Польщі. 1900–1934.

Як смотрит простой народ 1885 - Як смотрит простой народ на литературный язык // Слово. 1885. Ч. 88.

REFERENCES

Andrusyak, M.G. (1935) *Narisi z istorii galits'kogo moskvofil'stva (z portretami moskvofil's'kikh diyachiv)* [Essays from the history of Galician Moscovophilia (with the portraits of Moscovophilian figures)]. Lviv: Prosvita.

Arkusha, O.G. & Mudriy, M.M. (1999) *Rusofil'stvo v Galichini v seredini XIX – na pochatku XX stolittya: reneza, etapi rozvitku, svitoglyad* [Russophilia in Galicia in the mid 19th – early 20th centuries: Genesis, stages of development, outlooks]. *Visnyk L'viv's'kogo universytetu. Seriya istorychna*. 34. Lviv: Ivan Franko LNU. pp. 231–268.

Anon. (1886) *Blagodarenye* [Gratitude]. *Slovo*. 55.

Anon. (1883) *Galytsko-russkye literaturnye institutsii* (1883) [Galician-Russian Literature Institutes]. *Slovo*. 109.

Galychanyn. (1895) 35.

Grushevskiy, M.S. (1907) “Konets' rutenstva!” [The End of Ruthenism!] *Literaturno-naukoviy vistnik*. Vol. XL. pp. 135–147.

Dragomanov, M.P. (1904) *Literaturno-suspil'ni partii v Galichini (do roku 1880)* [Literary-public parties in Galicia (before 1880). Translated from Russian. Lviv: [s.n.].

Anon. (1877) *Iz Dolinskogo Beskida* [From Dolynas Beskyd]. *Slovo*. 92.

Anon. (1884) *Iz Kulikova* [From Kulykiv]. *Slovo*. 42.

Anon. (1873) *Iz Skalata* [From Skalat]. *Slovo*. 87.

Isaevich, Ya., Litvin, M. & Steblyi, F. (eds) (2007) *Istoriya L'vova (2007): u 3 tomah* [History of Lviv: In 3 vols]. Vol. 2. Lviv: Tsentrv Evropi.

Lukashiv, V. (2013) *Vzaemini “Tovaristva im. Kachkovs'kogo” z narodovets'kimi ta polonofil's'kimi organizatsiyami v Skhidniy Galichini (1874–1914 rr.)* [Relations of The Kachkovski Society with Ukrainophilian and Polonophilian organizations in East Galician (1874–1914)]. In: *Naukovi pratsi istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo natsional'nogo universitetu* [Proc. of Historical Faculty of Zaporizhzhia National University]. XXXVII. pp. 55–60.

Magochiy, P.R. (1994) *Galychyna (istorychni ese)* [Galicia (historical essays)]. Lviv: [s.n.].

Markov, O.A. (1930) *Iz perepiski A.I. Dobryanskogo (Pis'ma k O.A. Markovu)* [From the correspondences of A. Dobryanski (Letters to O. Markov)]. Uzhgorod: Shkolna Pomosch.

Mikolaevich, M. (1936) *Moskvofil'stvo, yogo bat'ki i diti. Istorichniy naris* [Moscophilia, its fathers and children. A historical essay]. Lviv: [s.n.].

Monchalovskiy, O.A. (1899a) *Zhit'e i deyatelnost' Ivana Naumovicha. Izdanie politicheskogo obshchestva “Russkaya Rada” vo L'vove* [The life and activity of Ivan Naumovich. Issue of the political society “The Rus Council” in Lviv].

Monchalovskiy, O.A. (1899b) *Pamyatnaya knizhka v 25-letniy yubiley Obshchestva imeni Mikhaila Kachkovskogo. 1874–1899* [The memorable book

for the 25 Anniversary of The Kachkovski Society]. Lviv: The Kachkovski Society.

Sukhoy, O. (ed.) (2001) *Moskvofil'stvo: Dokumenti i materialy* [Moscophilia: Documents and materials]. Lviv: Ivan Franko LNU.

[Naumovich, I.G.] (1866) *Poglyad v budushchnost'* [The look to the future]. *Slovo*. 59.

Naumovich, I.G. (1890) *Chervonaya Rus' – ee proshloe i nastoyashchee. Chtenie, proiz-nesennoe 17-go okt. 1890 g. v obshchem sobranii Kievskogo blagotvoritel'nogo obshchestva* [The Red Rus – its past and present. The speech of October 17, 1890, at the general meeting of Kievian Charity Society]. St. Petersburg: Tserkovnie vedomosti.

Anon. (1874) *Novynky* [Novelties]. *Pravda*. 13. Lviv. 18th(30th) August. pp. 567–568.

Anon. (1883) *Novynky* [Novelties]. *Slovo*. 8.

Anon. (1886) *Novynky* [Novelties]. *Slovo*. 11–12.

Naumovich, I. (ed.) (n.d.) *Ob'yasnenie pervykh 10 § Statutov obshchestva imeni Mikhaïla Kachkovskogo* [The interpretation of the first 10 § Regulations of The Kachkovski Society]. In: Naumovich, I. (ed.) *S Bogom* [With God]. Lviv: [s.n.]. pp. 21–22.

Anon. (1884) *Ot Dolinskogo* [From Dolynsky]. *Slovo*. 90.

Pavlik, M.I. (1985) *Tvory* [The works]. Kyiv: [s.n.]. pp. 223–270.

Pashaeva, N.M. (2001) *Ocherki istorii russkogo dvizheniya v Galichine v XIX–XX vv.* [Essays from history of the Russian movement in Galicia in the 19th – 20th centuries]. Moscow: Imperskaya traditsiya.

Pashuk, V.S. (1999) *Tovarištvo "Prosvita" kriz' prizmu "Slova". Do istorii stosunkiv Ukraïns'kikh gromads'ko-politichnikh ugrupovan' Galichini (narodovtsiv i moskvofiliv) v drug. pol. XIX st* [The Prosvita Society through the prism of "Slovo". To the history of relations among Ukrainian public and political groups in Galicia (Ukrainophiles and Moscophiles) in the second part of the 19th century]. Lviv: IU NANU.

Russkoe Slovo (1892). III. 27.

[Svistun, F.I.] (1896) *Prikarpatskaya Rus' pod vladeniem Avstrii* [Pre-carpathian Rus under Austrian rule]. Part 2. Lviv: Stauropegian Institute Typography.

Seredyak, A.V. (2010) "Prosvita" i radikal'ne seredovishche Galichini (Do istorii vzaemin Ivana Franka z tovaristvom) [The Prosvita Society and radical environment of Galicia (To the history of relations between Ivan Franko and the Society)]. In: Isaevich, Ya. (ed.) *Ukraïna: kul'turna spadshchina, natsional'na svidomist', derzhavnist'* [Ukraine: Cultural legacy, national consciousness, state system]. Issue 19. pp. 394–413.

The Prosvita Society. (1870) *Spravozdannyya "Prosvity"* (1870) [The Rapport of the Prosvita Society]. December 17, 1870.

Sukhoy, O.M. (2003) *Vid rusofil'stva do moskovfil'stva (rosiys'kiy chinnik u gromads'kiy dumtsi ta suspil'no-politichnomu zhitti galits'kikh ukraïntsi v u XIX st.)*. [From Russophilia to Moscophilia (the Russian factor in the public opinion and social and political life of Galician Ukrainians in the 19th century)]. Lviv: Ivan Franko LNU.

The Prosvita Society. (1999) *Tovaristvo "Prosvita" u L'vovi. Statuti* [The Prosvita Society in Lviv. Regulations]. Lviv: I.U. NANU.

Trofymovych, V.V. & Titko, Yu.R. (1993) *Vzaemini Tovaristv "Prosvita" i im. Kachkovs'kogo (druga pol. XIX – poch. XX st.)*. [Relations of The Prosvita and The Kachkovski Society (the second half of the 19th – early 20th centuries)]. Lviv: [s.n.].

Trofymovych, V.V. & Titko, Yu.R. (1994) Ivan Naumovych [Ivan Naumovich]. *Respublikanets*. 3–4. pp. 89–95.

[Franko I.Ya.] (1883) Volodymyr Barvinskiy [Vladimir Barvinsky]. *Dilo*. 9–10. pp. 1–2.

The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (1885). Fund 182. List 1. File 6. *Zviti, donesennya, protokoli, listuvannya ta inshi materialy pro organizatsiyu ta propagandists'ku diyal'nist' tovaristva* [Reports, accounts protocols, correspondences and other materials about the organizational and propagandist activity of the Society].

The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (1907a) Fund 182. List 1. File 42. *Zviti, donesennya, protokoli, listuvannya ta inshi materialy pro organizatsiyu ta propagandists'ku diyal'nist' tovaristva. 1900–1910* [Reports, accounts protocols, correspondences and other materials about the organizational and propagandist activity of the Society. 1900–1910].

The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (1901) Fund 182. List 1. File 62. *Listuvannya z chlenami tovaristva pro vidkrittya novikh chitalen', nadsilannya knizhok, perekhid do tovaristva "Prosviti"* [Correspondence with the members of the Society about opening new reading houses, sending books, passing to the Prosvita Society].

The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (1903) Fund 182. List 1. File 86. *Zayava chital'ni v s. Bushkovichakh pro vikhid z tovaristva ta anketni dani chitalen' v mistsevostyakh na literaturu "V". 1903–1932* [A statement of the Readers' House in Bushkovychi about the exit from the Society and data information about readers' houses in the villages beginning with "V". 1903–1932].

The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (1907b) Fund 182. List 1. File 259. *Zviti, protokoli, vidomosti ta inshi materialy pro organizatsiyu, propagandists'ku ta finansovo-gospodars'ku diyal'nist' tsentral'nogo pravlinnyya tovaristva ta yogo zv'yazki z moskovfil's'kimi organizatsiyami v Zakhidniy Ukraini ta Pol'shchi. 1900–1934*. [Reports, protocols, information and other materials about organizational, propagandist and financial activities of the Central Committee

of the Society and its relations with Moscovophilan organizations in Western Ukraine and Poland. 1900–1934].

Anon. (1885) *Yak smotrit prostoy narod na literaturnyy yazyk* [How the ordinary people perceived the literary language]. *Slovo*. 88.

Трофимович Володимир Васильович – доктор історичних наук, завідувач кафедри історії Національного університету «Острозька академія» (Україна).

Трофимович Владимир Васильевич – доктор исторических наук, заведующий кафедрой истории Национального университета «Острожская академия» (Украина).

Trofymovych Volodymyr - The National University of Ostroh Academy (Ukraine).

E-mail: v.trofymovych@rambler.ru

Трофимович Лілія Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного (Україна).

Трофимович Лилия Владимировна – кандидат исторических наук, доцент кафедры гуманитарных наук Национальной академии сухопутных войск им. гетмана Петра Сагайдачного (Украина).

Trofymovych Liliya - Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy (Ukraine).

E-mail: l.trofymovych@hotmail.com